

בי"ח בתמוז תש"ן (1.7.90) התקיים בירושלים הכנס החצי-שנתי של מחנכים וספרנים, שהוקדש לנושא: עליה וקליטה והשתקפותן בספרותנו לילדים ולנוער

אולם "מרכז תרבות עמים לנוער" בירושלים היה מלא מפה לפה. מר ברגסון בירך את הסופרים שנכחו באולם והודה למרצים על הסכמתם להשתתף בכנס, ועל רוח ההתנדבות שלהם, שהרי כולם מרצים ללא תשלום. בנימין אמיר, סמנכ"ל משרד החינוך והתרבות, ומנהל המינהל הפרדגוגי, בירך את 450 הנוכחים ועמד על המזיגה הנבונה של הפעילות בתחום הקליטה עם העיסוק בספרות היפה, שבה משתקפת הקליטה על סבך בעיותיה. מר אמיר הביע תקוותו שמערכת החינוך תדע להקל על קשיי ההסתגלות של החניכים-העולים ותתרום את חלקה בקליטת העלייה. אנו מביאים מקצת מן ההרצאות שהושמעו בכנס זה.

"המצחיקה עם העגילים"

מאת לאה חוֹבֵב

נושאו המרכזי של הספר "המצחיקה עם העגילים" ליעל רוזמן הוא חבלי קליטת עלייה והסתגלות. דבר זה כבר נרמז בשם הספר, המדגיש את השונה שבעולת החדשה, ובלעג שהשוני מעורר בחברה. אולם נושא זה מורכב, שכן משתלב בו במקביל הנושא הספציפי למשפחה זו, נושא החיפוש אחר האם האובדת לשם איחוד המשפחה. מסתבר, שאובדן האם אף הוא תולדה של בעיות העלייה וסגירת השערים ברוסיה, שגרמו לפירוד הממושך ולניתוק הקשר בין בני המשפחה, שלא יכלו לעלות ארצה בפרק זמן אחד.

לשני הנושאים המרכזיים הללו, נוספים נושאי משנה, כפי שנראה להלן, המשתלבים יחד לעלילה שיש בה מתח, הרפתקאות ודראמטיות, הסוחפים את הקורא הצעיר והמבוגר, לקריאה שיש בה הזדהות והנאה מרגשת.

מבנה הספר הוא כאותה צְמָה, או כאותה חלה הקלועה שתי וערב וארוגה מכמה עלילות השלובות זו בזו. אצביע על העלילות הראשיות ועל המשניות, ועל דרכי חיבורן זו בזו.

ניתן לראות בכל אחד מן הנושאים הראשיים כעין עלילה ראשית נפרדת, המוצגת בפני הקורא לסירוגין, תוך רמזים אפיים דקים לפתרון התעלומה. מחד גיסא, עלילת קליטתה של מריאנה, ומאידך גיסא, החיפוש אחר האם האובדת. שתי העלילות המשתלבות זו בזו מקרינות זו על זו ומוארות זו על-ידי זו.

קיים שוני בין שתי העלילות: בעוד עלילת קליטתה של מריאנה היא אֶפִית ביסודה, ויש בה יותר תיאור הווי, הווי הכיתה ובית-הספר, הווי החברה והיחסים בין הילדים, הרי עלילת החיפוש היא עלילה דראמטית,

הרפתקנית-בלשית, רצופה מתח ואכזבות. גם בעלילת הקליטה יש מתח ואכזבות, אך לפי שהאירועים בה הם יומיומיים, ואין שינויים רבים במקום התרחשותם, המתח שבה מתון הרבה יותר.

אולם, הצירוף והסירוג שבין שתי העלילות יוצרים מתח מתמיד, ומוסיפים מידע נוסף ובלתי ידוע לקורא. כגון: "קבלת הפנים" למריאנה, העולה החדשה בת השתיים-עשרה, הלעג וההקנטה שבהם היא מתקבלת על-ידי החברות (עמ' 6), מוצאים פורקן במכתבים שכותבת מריאנה לאמה. כך נודע לקוראים שמכתב זה ואחרים כמותו לא נשלחו כלל לתעודתם מחמת אי-ידיעת המען של האם.

הסבל של הגיבורה בחברה המתנכלת לה (הרבקת פתק על גבה שעליו כתוב "אני חמור"), (עמ' 10), מחמיר את הרגשת הבדידות שלה ומגביר את געגועיה על אמה "אני שונאת אותם... אני רוצה את אמא", (עמ' 14), ואיננו נותן לקורא לשכוח את הבעיה האחרת המציקה לה.

למעשה מערבת המחברת שני נושאים: ילד חדש בביתה – ועולה חדש. כל ילד המגיע לסביבה חדשה צפוי לקשיי קליטה. אולם כאשר נוספים לכך קשיי שפה חדשה ומנטליות שונה, כתוצאה מחינוך בארץ אחרת, הקושי מרובה פי כמה.

היחס לארץ החדשה מצד מריאנה, תלוי אף הוא במצב רוחה הקשור בחיפוש אחר אמה: בנסיעה עם אביה לחיפוש הראשון היא קוראת בהתרגשות: "איזו ארץ יפה... אני אוהבת את ארץ ישראל!" (עמ' 16). אולם בשובה מאוכזבת משתנה יחס זה במהירות: "אני בכל זאת שונאת את הארץ הזאת!" (עמ' 18).

לקידום פתרון תעלומת האם תורמת הפגישה עם סבא אליהו. עלילת משנה זו, המשתלבת בשתי העלילות גם יחד, היא תוצאה של משבר. המשבר קשור בקליטתה של מריאנה, והוא נובע מיחסה של המורה מלכה, המורה הקשוחה שאינה מאמינה למריאנה שכתבה חיבור עברי בעצמה. המחברת מותחת ביקורת על התנהגות המורה, שלא זו בלבד שאינה תורמת לקליטת העולה, גם אינה מבינה לנפשה של תלמידתה. מריאנה המסתלקת מבית-הספר כתוצאה מכך, פוגשת בסבא אליהו הגר בשכונתם, וכך משתלבות העלילות.

במקביל נמשכים החיפושים אחר האם, אך גם כאן חל פיצול: חיפושי האב נעשים לחוד, וחיפושיה של מריאנה, שאליהם מצטרף עודד, מתבצעים במקביל. כפילות זו יוצרת מתח נוסף. האב אינו מגלה למריאנה את אכזבותיו ואת הבשורה המרה שהאם "מתה" (עמ' 35), ומריאנה, הרוצה להפתיעו בבשורה טובה, אינה מגלה לו דבר על חיפושיה, כך נוצר מתח בקורא, השואל את עצמו מתי יתגלה דבר החיפושים ההדדיים לגיבורים,

ומתח בין האב לבתו, החושרת בו שהוא עומד לשאת אשה אחרת (עמ' 51).

עלילת משנה פנימית נוספת, שאין להתעלם ממנה, היא עלילת עודד ומריאנה, התפתחות היחסים ביניהם, הניתוק המוליד מתח הרדי, והאיחוד מחדש. כאן מתוארים יחסי ילדים בני שני המינים, ילדים בני שתי-עשרה ושלוש-עשרה, שניצני הידידות והאהבה כבר נורעים בתוכם. עודד קשור בשתי העלילות הראשיות, גם בקליטתה של העולה החדשה (מלמד אותה שמות פרחים, נוסע אתה לירושלים לקבלת הפרס על החיבור הטוב), וגם לוקח חלק פעיל בהרפתקאות החיפושים אחר אמה. דמותו ריאליסטית ואמינה, וידידותו קנה ומעודדת.

מקריית ומלאכותיות בשילוב עלילות המשנה

שתי עלילות-משנה החורגת מהתפתחות העלילות המרכזיות, משולבות בסיפור באופן מקרי ומלאכותי. עלילת יונה הנקה ועלילת מר פטר, החולה המדומה. עלילות אלה המשתלבות זו בזו, אינן תורמות במישרין למציאת האם, אלא נעות במקביל לה. נראה לי, שיש הגזמה רבה בתיאורו של מר פטר, וצירוף המקרים הוא מלאכותי. כלום היה הכרח לשלב דמויות אלה כדי להגיע לפתרון שתי הבעיות? הרי גם בלי תיאור היחסים שבין מריאנה ויונה אנו קוראים על קליטתה של מריאנה בכיתה והסתגלותה בארץ. ובאשר לאם, הרי הדובון מישקה, הצעצוע העובר כמוטיב מראשית הספר עד סופו, הצעצוע האהוב שהיה מתנת האם למריאנה, הוא שהוליד את ההתוודעות בין האם והבת, ולא דמותו של מר פטר.

מה בכל זאת תורמות עלילות-משנה אלה ליצירה? אולי מעמידה המחברת את הסבל הקיים בחברה במבחן רבי-גוני ויחסי. סבלה של מריאנה, הבודדת בחברה המתנכרת, בכיתה הלועגת, בדידותה בבית הריק, עקב עבודת אביה הרופא בלילות, סבל זה מימדיו קטנים כאשר אנו פוגשים ביונה, הילדה הנכה הרתוקה לכיסא גלגלים, וכולה שמחת חיים ואופטימיות. החברות והידידות המתפתחת ביניהן מפחיתה אף היא מן הבדידות של מריאנה. ואשר למר פטר. קיים ניגוד בולט בין יונה ובין מר פטר. סבלו המדומה, בריאותו השופעת וזלילתו המרובה, עם שהוא עושה "דיאטה" של שוקולד וממתקים, עומדים בניגוד לנכותה של יונה השמחה, ולמשפחתה הענייה אך השמחה בחלקה. כאן מחלה של ממש בלי תלונות, וכאן תלונות בלי מחלה.

לאמיתו של דבר מתברר, שמחלת מר פטר היא נפשית, והוא בורח מעצמו ומצער על מות בנו הצעיר, וסבלו הוא שגורם להתנהגותו המזוהה. קיים ניגוד נוסף בין שני גיבורים: סבא אליהו, שאיבד את בתו היחידה,

מכיר באשמתו, הגאווה והעקשנות, ונוהג אחרת מאשר מר פטר ששיכל את בנו.

הפתרון לבעיית מר פטר בזמן מחלתו הממשית, אף הוא מלאכותי בעיני: יונה החולה היא המשעשעת אותו, ובעקבות היכרות זו, ובהתערבותה הפעילה של מריאנה, היא נרפאת בעזרת חברו של מר פטר, הרופא המומחה פרופסור שוכהנדלר, שהגיע מאמריקה. כל הבעיות שביצירה באות על פתרון לבסוף, מתוך ריבוי מחלות, רופאים וחולים הממלאים את היצירה בהגזמה!

גם ההרפתקאות העוברות על המחפשים הצעירים בירושלים, הרפתקאות שיש בהן מתח האופייני לסיפורי בלשים, יש בהן תמימות ומקרויות בולטים. החיפוש אחר האם הם סתמיים ביותר ובלתי הגיוניים. חיפוש האם במוסדות, במעונות ובבתי-חולים על פי רשימה סתמית (עמ' 106), מוביל את הילדים, עודד ומריאנה, למוסד לזקנים "ישושום מדבר", שבו הם פוגשים אשה טובה, גבי גוטהרץ ("לב טוב"). חיפוש זה "כמעט" מוביל למציאת האם, אך מסתבר שרק השם דומה, ולאחריו באה אכזבה גדולה המולידה משבר אצל מריאנה. רק המקרה מוביל אותם לבית היתומים על שם זרובבל, שבו, מסתבר, מצויה האם.

המקרויות כאן מלאכותיות, וכן הפגישה עם הדסה, היתומה הקרחת, שבאמצעותה בעקיפין נמצאת האם. הפנטסטי עולה כאן על המציאות, והספר הריאליסטי שלפנינו נמצא לוקה בעירוב יסודות מעולם הדמיון.

ביקורת על המבוגרים

נושא מרכזי נוסף בספר הוא התנגשות עם מבוגרים. נושא זה נחלק כאן לשני סוגים: ביקורת על התנהגות מבוגרים זרים, והתנגשות בין אבות ובנים. לביקורת קשה במיוחד זוכה כאמור, המורה מלכה המתנהגת באטימות ובחוסר אימון, מאשימה את מריאנה בשקר, ואינה מעריכה את מאמציה והישגיה. יחס זה יש בו עוול כלפי כל תלמיד, אולם כאן נוסף מצבה של מריאנה כעולה חדשה, והעוול מקומם את הגיבורה והקוראים כאחד (עמ' 26).

דמות אחרת "העושה את המוות", היא צילה המטפלת שבבית היתומים (עמ' 58). אף כאן זועק העוול – דווקא ילדים אלה זקוקים ליד רכה ואוהבת, ואילו היא – קשה. הרעב והדלות שבבית היתומים, ודמותה של הדסה "הבולעת כמויות של לחם בלתי מבוטלות" (עמ' 114), עומדים בניגוד ליחס של המטפלת צילה, ומדגישים את טוב לבה של המטפלת האחרת, עדה, היא אַךְלָה, האם.

ביקורת חריפה מותחת המחברת על העובדת בלשכת המודיעין העירונית, הנערה "הממשיכה ללעוס מסטיק באדישות, ומזלזלת בקהל" (עמ' 107). העימות שבין הורים ובניהם מוצג בספר כתופעה כללית שבכל דור. כאן קיימת אי-הבנה בין מריאנה ואביה (עמ' 25), ובדור הקודם – בין סבא אליהו ובתו אֶלְלָה. העימות בין הסב ובתו גרם לקרע המשפחתי ולניתוק שביניהם, עימות חריף לאין ערוך יותר מזה שבין מריאנה ואביה. ההכללה שבתופעה מוצגת בפיה של מריאנה, "האם כל הבנים וכל ההורים אינם מבינים אלו את אלו?" (עמ' 50). הקונפליקט בין הדורות מוצג על ידי הסב בחיוב, ותשובתו המרככת את הכאב יש בה אמת: "אינני יודע", אמר הסב, "אבל אני יודע היטב שתמיד הם אוהבים אלו את אלו".

ההאפי־אָנדר של הסיפור ממחיש את האהבה שבין הורים וילדיהם בסיי־טואציה מרגשת, המשכיחה את כל העימותים: "תוך רגע הפכו מריאנה, האב, הסב והאם לגוש חבוק ומנושק ללא הבחנה. צחוק ובכי עלו לסירוגין מארבעה גרונות" (עמ' 124). לסיום זה מצפה הקורא ומתרגש עם הגיבורים.

ההומור ביצירה

יצירה טובה לילדים, מוטב שיהיו בה יסודות של הומור. קביעה זו מתקיימת בספר זה בשפע.

דווקא ביצירה זו, שרב בה המתח, האכזבות והצער, תורם ההומור רבות בהפיגו מתחים ובשובבו את נפש הגיבורים והקוראים כאחד. קיימות ביצירה סיטואציות הומוריסטיות ויש בה דמויות המעוררות צחוק בעצם מהותן. הצחוק משחרר את הקורא ומהנה אותו, גם אם הסיטואציה יסודה בתיסכול או בצער. להלן מספר דוגמאות.

את אי הבנת השפה, מצב רגיל ובלתי נעים אצל מרבית העולים החדשים, מקבלת מריאנה עצמה בהומור מלבב. היא שצוחקת לטעותה שלה עצמה, ומתארת כיצד החליפה סוכר במלח בשעת אפיית העוגה במסעדת בית הספר. "ספרו שאפילו הברווזים בפינת החי לא רצו לאכול את התבשיל הזה" (עמ' 12).

סיפורו של האב על חיפוש האם, הוא סיפור שאת המתח הרגשי המלווה אותו קשה לשאת, בא ההומור ומפיג את המתח: "מן הבית יצאה אשה קטנה ושמנה עם חמישה סנטרים, כל אחד גדול מחברו" (עמ' 24). תפקיד דומה ממלא ההומור בשעת חיפוש האם בירושלים על ידי מריאנה ועודד המתוסכלים. "איבדתי את השיניים", אמרה למריאנה הזקנה הבוכה בחצר המוסד. "את כולן בבת אחת?" תמהה מריאנה. "כן, זה היה מחובר", ענתה הזקנה... "ואיפה זה קרה? התעניינה מריאנה. "במגדל שלום, ירקתי מן המגדל למטה. זה כל כך גבוה, אבל גם השיניים נפלו לי" (עמ' 108).

מריאנה המנהלת משק בית עקב העדר אמה, מביאה לאביה לביבות שרופות שהכינה ומציינת: "אבא רגיל לאכול אוכל שרוף" (עמ' 48), וכך הופך הכישלון להומור.

הניכור והביישנות בביקור הראשון בבית יונה, מתפוגגים בהומור של סיטואציה: העטישות הרבות "שבאו בצרורות תכופים ומברחים" (עמ' 77), זרזו את השתלבותה במשפחה.

הגזמה, כידוע, אף היא גורמת להומור. הבכי הכללי, המוגזם ביותר, שבו משתתפים כל הנוכחים בבית מר פטר, לרבות בעל הבית המבוגר והכלבלב המינלל, הופך בסופו של דבר לצחוק כללי, מידבק ומשחרר (עמ' 97). הדמות ההומוריסטית היא דמותו של מר פטר, החולה המדומה. בתיאורי מחלתו והטיפול בה יש הגזמה רבה ("החלפתי 14 רופאים ואף אחד לא מצא את הסיבה"), אולם הוא מקבל את רופאיו ("החליטו שצריך עוד ניתוח, בינתיים מת הרופא", עמ' 62).

ההומור ביצירה יוצר אופטימיות, ומונע מן הגיבורים והקוראים כאחד מלהתייאש במצבים קשים.

הדמויות ביצירה

לא כל הדמויות שביצירה עוצבו במידה אמנותית שווה. ישנן מספר דמויות עגולות, בהן חיוב ושלילה משמשים כאחד והן ריאליסטיות ואמינות. אולם, כמה מן הדמויות נותרו שטוחות, מהן חיוביות ומהן שליליות. הדמויות החיוביות הן יונה, המורה רקפת והגברת גוטהרץ שבירושלים. הדמויות השליליות הן הבנות גאולה ושולה והמורה מלכה. גאולה "מצטיינת" בחוסר יושר, שופכת את החלב לכיור תוך הונאה של אמה (עמ' 9), ומעתיקה מחברותיה את השיעורים. כמוה שולה, הזורקת אוכל מתחת לכסאה של מריאנה וגורמת להאשמתה (עמ' 15), מעתיקה אף היא במבחנים, ושתייהן כאחד מסכסכות בין מריאנה ועודד על ידי משלוח מכתבים מזוייפים. דמויות אלה שנואות על הקורא ומגבירות את האהדה למריאנה הסובלת מהן.

הדמויות הריאליסטיות והאמינות הן דמותה של מריאנה, דמות אנושית המגישה עזרה לזולת, ונותנת לחברותיה להעתיק ממחברותיה. עם זאת היא ילדה גאה ומתפרצת (עמ' 51), ולא תמיד שולטת בעצמה. המחברת עיצבה את דמותה כילדה הכמהה לאהבת אם, בוכה כאשר רע לה, ויודעת לצחוק מתוך הומור. במהלך העלילה חל בה שינוי עם התאקלמותה: הבושה סרה ממנה (עמ' 104), ואת מקום האיפוק והנימוסים היפים תופש החיספוס הצפרי, והיא מחברת פזמון אירוני בגנותה של שולה, "מלכת הכיתה" (עמ' 84). רצונה העז לעזור ליונה ולהביא לרפואתה, מביאה לויתור על היקר לה ביותר, על הדובון ועל החיפוש אחר אמה.

סבא אליהו אף הוא דמות עגולה. את גאוותו וקשיחותו כלפי בתו הוא מבקר כיום ומודה באשמתו. כלפי מריאנה הוא סובלני ומשפיע עליה חום ועצות טובות. ניכר, גם בו חל שינוי במהלך חייו.

דמויות ריאליסטיות נוספות הן עורד, ד"ר הוברמן האב, ואפילו מר פטר, במקצת. מר פטר משפיע טובה על יונה, אך כשאין הוא זקוק לעזרתה, הוא מסלקה מביתו. הוא מודה בטעותו ודואג לריפוייה. דמותו נעה בין הגרוטסקי והקומי מחד גיסא, ובין היגון והסבל המודחק והנסתר מאידך גיסא.

שמותיהם של כמה מן הגיבורים הם סמליים ורומזים לתכונתם או למצבם: סבא אליהו מזכיר בדמותו את המושיע הנסתר, אליהו הנביא, המודמן במפתיע לטובלים. מריאנה – בשמה נרמז מצבה: "מר" לה, ו"אנה" תפנה לחפש את אמה. את השם העברי, מרים, המוצע לה על ידי מורתה השנואה מלכה, היא דוחה בזעם. יונה – תמימה וטהורה, רכה טובה ומשרה שמחה בלי סוף. המורה רקפת – נעימה ועדינה כאותו פרח הרקפת שמריאנה אוהבת את שמו ומתפעלת מפריחתו (עמ' 4), והיא משמשת כהקבלה ניגודית למורה מלכה, המולכת ביד קשה בכיתתה. הגברת גוטהרץ – היא בעלת "לב טוב", כתרגומו של שמה, ועוזרת לילדים בצרתם. שמות המטפלות בבית היתומים, עדה וצילה, לקוחים משמות נשיו של למך. כל אחת מהן מאופיינת כמו בתורה, על פי השלילה והחיוב של בניהן (בראשית ד"י יט – כב).

מובן, שפרושי לשמות הגיבורים אינו אלא "דרש", אך הוא קרוב לאופי הדומיננטי של כל אחת מן הדמויות.

הטבע הפיוטי ביצירה

תיאורי הנוף הקצרים ובעיקר תיאורי הפרחים, מוסיפים מימד פיוטי לעלילה רבת המתח, ומפייגים אותו. מריאנה רוצה להכיר את שמות הפרחים, ובכך להתקרב אליהם ואל הארץ בכלל זה. "הנה, שם, פרח שאני יודעת שמו בעברית – נָרד, אני יכולה להגיד ורד ולהרגיש את הריח ואת הצבע, את העלים המקופלים ואת הניצן, הכל בבת אחת, אתה מבין? ותאר לך שלורד היו קוראים פול. זה לא אותו הדבר" (עמ' 42). דברים אלה מעידים על רגישות הדוברת, אך גם על אהבת הטבע של המחברת.

בתוך השמעת דברי ביקורת חריפים על חברותיה המחרימות אותה ואינן מקילות על קליטתה, היא מצביעה גם על החיוב שיש בארצנו, "למשל, הרקפות הללו", והיא הראתה באצבעה על רקפת יחידה "שהוארה פתאום בקרן שמש מתגנבת ודמתה לשלהבות זעירות ורודות" (עמ' 47). העולה החדשה מסוגלת לראות גם את היופי שמסביבה.

המורה המלמד ספר זה בכיתה, טוב יעשה אם ישים לב גם לכך, ויפנה את תלמידיו לפנינים הללו והדומים להם הפזורים בספר.

סיכום

בסיכום העיון בספר אדגיש מספר נקודות. הנושא המרכזי שעליו הצבעתי, נושא קליטתה של העולה החדשה, מוצג בספר באורו השלילי מצד אחדים מבני החברה הקולטת. אולם, דווקא התנהגות זו מקוממת את הקורא הצעיר, יוצרת בו התנגדות למעליבים, ותורמת בדרך השלילה ליחס חיובי ונכון לעולה החדש.

ובאשר ליצירה בכללה, למרות הפגמים שהעירותי עליהם, יש בספר ערכים רבים הראויים לציון: אהבת אם, אהבה לארץ ישראל, עזרה לזולת ולחולה, ידידות אמת, יושר וקנות.

אך מעל לכל, זהו ספר המציג בפנינו נתינה ושכרה, נתינה שיש בה הקרבה במיטבה. הנתינה היא גם מניע בעלילה, וגם מצביעה על אופיו של הנותן. סבא אליהו נותן למריאנה את ספר התנ"ך היקר לו, שקיבל מאשתו, מריאנה, נכדתו, נותנת לו את ספר הילדים ברוסית שקיבלה מאמה האהובה. נתינת היקר ביותר היא משמעותית, ויש בה רמזים אפיים לפתרון הקשר שביניהם.

אך יותר מכל יש בנתינת הדובון מישקה מן הסמל המהווה מפתח לפתרון החידה שבעלילה. נדיבות לבה של מריאנה, תפילתה לשלום יונה, ונדרה לתת את מישקה ליתומות שבמוסד, יש בו ניגוד למצופה והפתעה לקורא: הוויתור על הקשר האחרון עם האם, על הדובון שהיה מתנתה האחרונה, הוא המחזיר לה את אמה בהפתעה גמורה:

'אלוקים, אמרה בלחש, אני מוותרת לעולם על אמא שלי. לא אכפת לי שלא אמצא אותה. אני לא אנסה לחפש אותה עוד, אף פעם. אני מבטיחה, אולם עשה שיונה תחיה, שיונה תלך ותהיה בריאה, אני מבטיחה לך, אני אתן את מישקה במתנה...' (עמ' 120).

ואחרי קיום הנדר בנוכחות המטפלת עדה, אנו קוראים:

ואז קרה משהו מוזר. כמעט בריצה ניגשה המטפלת אל סל התפירה שעל שולחנה, תפסה זוג מספרים ובתנועה חדה שיסעה את בטן הדובון. 'מה את עושה?!' צעקו מריאנה ופרחיה בבת-אחת ומריאנה החלה צוחת: 'מה עשית למישקה שלי, מרשעת!' וזנקה על המטפלת שהחזיקה בדובון בידה האחת, ובשנייה היתה מחטטת בכרסו... לבסוף משכה את אגרופה מבטנו המרופרת של הדובון והעלתה פיסת ניר. 'מריאנה!' צעקה האשה בקול גדול וחבקה את הילדה ברועותיה. 'בתי שלי, את כאן' (עמ' 123).

קטעים אלה הם שיא הסיפור, וקריאה בהם מרגשת כל פעם מחדש.

קריאה עצמית מונחית בספר "המצחיקה עם העגילים" (נספח)

קליטתה של ילדה כעולה חדשה כדרך שהיא מתוארת בספר "המצחיקה עם העגילים" ליעל רוזמן, עשויה לקרב את הילדים הקוראים לנושא. לכן מומלץ לטפל בספר בכיתה ב"קריאה עצמית מונחית".

יש לתת בידי כל תלמיד ספר לקריאה בבית, לאחר שהמורה תקרא מספר קטעים כדי לעורר מוטיבציה. כן רצוי לקיים שיחת הכנה על נושא אחד או שניים המוצעים להלן. את המשימות יש להציע כעבודת רשות ולא כחובה. לאחר הקריאה של הילדים, כעבור שבועיים בערך, ניתן להקדיש לספר שיעור אחד או שניים להעמקה על פי הנושאים המוצעים (לא כולם!). גם את עבודות היצירה יש לתת כרשות, כדי שהקריאה בספר תשאר כחוויה מהנה ולא כעול מכביד. את החיבורים שיכתבו הילדים רצוי לקרוא בכיתה וגם לתלות חלק מהם על הקיר בפינת הספר.

רצוי לכוון את התלמידים לקריאה נוספת של ספרים מומלצים בנושא קליטת העלייה, ספרים שניתן להשוותם לספר הנדון כאן, כגון: מירה מאיר, "אלינה היא אילנה", ספרית פועלים. תמר ברגמן, "הילד מ'שמה", עם עובד. יצחק נוי, "אור ואלכסנדרה", כתר. דורית אורגד, "שבועת האדרה", הקיבוץ המאוחד. דבורה עומר, "צוללים קדימה", שרברק.

הצעות לפעילויות (כיתות ה-ו) לפני הקריאה – קריאת קטעים על ידי המורה:

- 1) עמ' 12 – מן המלים "אתמול עבדתי במסעדה", עד סוף העמוד.
- 2) עמ' 26 – מן המלים "המורה מלכה בחנה" עד "המורה מלכה יצאה".
- 3) עמ' 35 – מן המלים "בקול רועד שאל", עד סוף העמוד.
- 4) עמ' 57 – מן המלים "רוח עזה נשבה" עד עמ' 58 – "איך אני נראית".
- 5) עמ' 62 – מן המלים "בהתחלה נתחו", עד סוף העמוד.

שיחת הכנה

נושא ראשון – עלייה וקליטה: הילדים יביאו דוגמאות של עולים חדשים המוכרים להם, תוך התייחסות לקשיים בארץ חדשה. אם קראו אחד מן הספרים הנ"ל, יוכלו להביא דוגמאות ספרותיות.

* ראה הצעה לקריאה מונחית בספר זה, בתוך: חיה דקל, קריאה מונחית, אור עם, 1989,

נושא שני – פירוד וגעגועים אל הורה. הילדים ינסו להבין ולהסביר (תוך אמפטיה) את הסבל של ילד שאחד מהוריו אינו נמצא. בבית (הנסיבות אינן מחייבות דווקא מוות או גירושין. הורה עשוי להיות בשליחות או במילואים).

נושא שלישי – עימות עם מבוגרים. ניתן להביא לכיתה שיר, או להזכיר לילדים שירים ידועים להם שעניינם התנגשות בין ילדים למבוגרים ("הילד הרע" ללאה גולדברג, צריף קטן; "כובע קסמים", כנ"ל, מה עושות האילות; "האניה" למרים ילך-שטקליס, בחלומי, ועוד. בעקבות היצירה ניתן לדון בנושא כהכנה לספרנו.

נושאים אלה עשויים לתרום להכנת הילדים להעמקה בספר הנדון. מובן שאין לעסוק בכל הנושאים כפתיחה, ולפי שיקול דעת המורה ניתן לדון בהם גם לאחר הקריאה.

משימות עם חלוקת הספרים (רשות!)

- א) ציינו קטעים בהם מקשים הילדים על קליטת העולה החדשה.
- ב) סמנו קטעי הומור שהצחיקו אתכם.
- ג) מהו הקטע המרגש ביותר בספר?

דיון לאחר הקריאה

- א) הילדים יקראו את הקטעים שהכינו, תוך נימוק בחירתם.
- ב) ביקורת על שולה, על גאולה ועל המורה מלכה, תוך הבאת דוגמאות מחיי הילדים ובית הספר (לא לגלוש לפגיעות!).
- ג) הגאווה והעקשנות כגורם מפריד (סבא אליהו).
- ד) עזרה לזולת ביצירה – בדרך עדינה ובעקיפין (ליונה הנכה, למר פטר, עודד למריאנה, לזקנה בבית המחסה, ליתומות).
- ה) מה הם סוגי המחלות שאנו נתקלים בהם ביצירה? מי מרפא את מי? יש להדגיש את ההגזמה שבמקרים אלה בספר.
- ו) האם כל המאורעות שביצירה ייתכנו במציאות? האם צירוף המקרים בעלילה הוא מצוי ורגיל? (שאלה זו קשה, ומכוונת לכיתה גבוהה. מטרתה, להעמיד את הילדים על המלאכותי שבעלילה).
- ז) מה הם שלבי הסתגלותה של מריאנה? מתי היא מסתגלת ומתאקלמת?
- ח) המחזות סצנות מן הספר (פורים, הריב עם שולה וגאולה, מר פטר החולה, הפגישה בין מריאנה ואמה, ועוד).

(המשך בעמוד 26)

מוותר ברצון עליך ועל עבודך" היא קשה ומביכה. יפה נוהגת ספרות הילדים שלנו, המאירה בצד סבלו של העולה את דיוקנו הנבוך של הקולט אותו מזוויות ראייה שונות. טוב, שבשורתה עימה.

1. רשימת היצירות והספרים הנזכרים במאמר 1. "לֶאָחִי" / חנן שדמי מצוי בין היתר ב"עונה וחג", מקראה, "מסדה".
2. "המצחיקה עם העגילים" / יעל רוזמן. עם עובד, 1990 (הדפסה תשיעית).
3. "חורשת האקליפטוסים" / נורית זרחי. (בתוך "הכורסה המתנדנדת".
4. "הרודה יוספינה נשאת באסם" / נורית זרחי.
5. "להיות כמו כולם" / משה גרנות. כתר, 1986.
6. "אחד משלנו" / ימימה אבירר-טשרנוביץ הוצ' י. ברונפמן.

(המשך מעמוד 12)

עבודות יצירה (רשות!)

א) טיפלתי בעולה חדש (פגשתי במשפחת עולים, שכני הם עולים חדשים).

- ב) הגדולים, תמיד הם אינם מבינים!
- ג) אבי נסע לחו"ל לזמן רב (למילואים).
- ד) המורה נתן לנו "מבחן כבוד".
- ה) השתתפתי במבצע בילוש אחרי...
- ו) הצעות לפרסום מודעות בעיתון על חיפוש האם.
- ז) דמיין את הפגישה בין מריאנה ואמה, בדרך שונה מזו שבספר.
- ח) ספר על סבא שלך, או על זקנים שאתה מכיר.
- ט) טיפלתי בילד נכה (חברי הוא נכה).
- י) צייר אחת מן התמונות המתוארות בספר.

(המשך מעמוד 15)

לא מכבר בפגישה שנתבקשתי לקיים בבית סוהר עם אסירים במדור של גמילה מסמים, אמר לי אחד העצירים: "את מדברת על מוות בסיפורים. אצלנו זה לא סיפור, זו מציאות".

דומני שגם לעולים מאתיופיה, שהכמיהה להתאחד עם בני עמם היא שהביאה אותם לישראל, (לאחר שבמשך כל תקופת גלותם ועד לסוף המאה הקודמת הם האמינו שלא נותרו עוד יהודים בעולם מלבדם, וזו אחת הסיבות שקיימו באדיקות קיצונית את מצוות הדת), גם להם, שלא חטאו במאומה, אין זה סיפור אלא מציאות. בידינו הדבר לשנות גוניה של מציאות זו, להוסיף לה, בהתייחסות נאותה מצדנו, משהו וורוד.